

ENES KARIĆ
Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

**PRIJEVOD RASPRAVE MEHMEDA HANDŽIĆA
*AL-ḤAQQ AŞ-ŞAḤĪḤ FĪ ITBĀT NUZŪL
SAYYIDINĀ AL-MASĪḤ***

**„Autentična istina u utvrđivanju dolaska našeg
odličnika al-Masīḥa”**

Sažetak

U ovom rukopisu autor Mehmed Handžić bavi se temom jasne potvrde (al-itbāt) silaska ili dolaska Isāa al-Masīḥa na kraju vremena, odnosno pred Sudnji dan. Autor je svoju raspravu izložio u tri dionice. Prvo, dokazi o silasku Isāa al-Masīḥa u Kur’ānu, drugo, dokazi o tome u poslaničkim predanjima (aḥādīṭ), kao i argumentiranje (al-istidlāl) Isāova silaska u samome sunnetu te, treće, tretman silaska Isāa al-Masīḥa u jasnom konsenzusu (al-iğmā‘) muslimanske zajednice ili ummata.

Ključne riječi: Isā al-Masīḥ, Kur’ān, predanja, vjerovanje u dolazak ili silazak Isāa al-Masīḥa.

**Rasprava „Autentična istina u utvrđivanju dolaska našeg odličnika
al-Masīḥa”¹, blagoslov i mir neka je na njega i na našeg Vjerovjesnika**

Napisao siromah potreban Boga Veličanstvenoga, Mehmed sin Muhameda Handžić,² Bosanac, da mu Bog oprost

U ime Boga, Svemilosnog, Samilosnog!

Hvala Bogu, Gospodaru svjetova, neka je blagoslov i spas najčasnijem poslaniku, našem predvodniku Muhammedu, njegovoj porodici i svim njegovim drugovima. A SADA [velim]: Silazak [dolazak]³ našeg odličnika Isaa

1 Arapski naslov ovog rukopisa je *al-Ḥaqq aṣ-ṣaḥīḥ fī itbāt nuzūl sayyidinā al-Masīḥ* (الحق الصحيح في إثبات نزول سيدنا المسيح); rukopis se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, sign. 2650/5. Vidi: Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak prvi, str. 341.

2 Mehmed Handžić (1906–1944), alim, vaiz, teolog, komentator, tradicionalista i historičar. Usp. Mehmed Handžić, *Izabrana djela*, I-VI, priredili Esad Duraković i Enes Karić, Ogledalo, Sarajevo, 1999.

3 Arapska riječ *nuzūl* na ovom se mjestu može prevesti i kao *silazak* i kao *dolazak*. U prijevodu ove poslanice koristimo, pretežno, riječ *silazak*, imajući u vidu vjerovanje da je Isa, a. s., *uzdignut* na nebo, te da će otuda *sići* pred Sudnji dan.

sina Merjemina, al-Masīḥa,⁴ mir neka je na njega, utvrđen je Kur'anom, sunnetom⁵ i idžmaom⁶ muslimanske zajednice. Stoga, doznačimo, zarad izvođenja dokaza, odjeljak za svako od ovo troje, te velimo sljedeće.

PRVI ODJELJAK, posvećen izvođenju dokaza o ovome pomoću Kur'ana, a to su riječi Veličanstvenoga Boga: „I zbog tvrdnje njihove [sljedbenika Knjige]: „Mi doista ubismo Mesiha Isaa, Merjemina sina, Božijega poslanika!” A nisu ga ubili! I nisu ga raspeli! Samo im se pričinio. I doista, oni koji se o Isau razidoše samo su u sumnji glede njega! O njemu oni nemaju znanja pouzdana i samo slijede pretpostavke. A doista ga nisu ubili, već je njega Bog uzdigao Sebi, a Bog je silan i mudar. A nema niti jednog sljedbenika Knjige koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti. I Isa će protiv sljedbenika Knjige na Danu sudnjem svjedočiti.”⁷ Mjesto izvođenja dokaza jesu riječi Božije, Velik je i Veličanstven On: „A nema niti jednog sljedbenika Knjige koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti. I Isa će protiv sljedbenika Knjige na Danu sudnjem svjedočiti.” Ovo rečeno znači da će svi sljedbenici Knjige povjerovati u Isaa kada on dođe da ubije Dedždžala [Antikrista],⁸ a to će biti prije smrti Isaove. U ovome je također dokaz da Isa, mir neka je na njega, nije umro jer će, naime, svi tada postojeći sljedbenici Knjige morati povjerovati u Isaa, kako to obavještava Bog Veličanstveni, a Njegova obavijest je istina. Ovo je stav najuglednijeg komentatora Kur'ana, ‘Abdullāha ibn ‘Abbāsa,⁹ Bog njime bio zadovoljan, a na temelju dokaza koji prenosi Imām Abū Ġa‘far ibn Ġarīr¹⁰ predajnim lancem od Sa‘īda ibn Ġubayra¹¹ koji prenosi od Ibn ‘Abbāsa [Božije riječi]: „A nema niti jednog sljedbenika Knjige koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti.” Ibn ‘Abbās kaže [da riječi „prije njegove smrti” znače] „prije smrti Isaa sina Merjemina, mir neka je na

4 *Mesija* (obećani, pomazani, onaj koji će doći da spasi).

5 *Sunnat*, tj. običajem, učenjem Božijeg poslanika Muhammeda, a. s.

6 *Iğmā‘*, tj. konsenzusom muslimanske zajednice.

7 Kur'an, *Žene/an-Nisā‘*, 157-159.

8 Tj. ad-Dağğāla (arap. الدجال). Ovo ime se najčešće prevodi kao *Antikrist*, iako se može prevesti i kao *Smutljivac* koji će se, prema vjerovanjima, pojaviti pred Sudnji dan.

9 ‘Abdullāh ibn ‘Abbās (619–687), stričević Božijeg poslanika Muhammeda, a. s. Poznat je kao autoritet u tradicionalnom komentiranju Kur'ana, gdje ga navode kao prenositelja velikog broja predanja.

10 Imām Abū Ġa‘far ibn Ġarīr, poznat pod imenom at-Tabarī (839–923), rodом iz Taberistana, najveći tradicionalni komentator Kur'ana, autor je opsežnog djela ili tefsira *Ġāmi‘ al-bayān*.

11 Sa‘īd ibn Ġubayr (665–714), komentator Kur'ana iz druge generacije ranih autoriteta. Živio je i umro u Kufi.

njega". Al-ʿAwfī¹² navodi predanje od Ibn ʿAbbāsa slično ovome [maločas navedenom]. Abū Mālik¹³ navodi o Božijim riječima „... koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti”, tvrdeći „da se to odnosi na silazak Isaa sina Merjemina, mir neka je na njega, tada neće ostati niko od sljedbenika Knjige a da neće povjerovati u njega [Isaa].” A ovo je stav i Imāma al-Ḥasana al-Bašrīja,¹⁴ askete. Prenosi Imām Abū Ġaʿfar ibn Ġarīr od al-Ḥasana¹⁵ da Božije riječi: „A nema niti jednog sljedbenika Knjige koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti” znače: „prije smrti Isaa; tako mi Boga, on [Isa] je živ sada, kod Boga je, ali kada siđe [dođe na Zemlju], povjerovalaće u njega svi [sljedbenici Knjige].” Prenosi Imām al-Ḥāfiẓ ibn Abī Ḥatīm¹⁶ u svome komentaru Kurʿana¹⁷ predanje od Ġuwayriyya ibn Bašīra¹⁸ da je ovaj rekao: „Čuo sam nekog čovjeka koji je rekao al-Ḥasanu: 'O ti, Abū Saʿīde, Božije riječi, Uzvišen je On i Veličanstven, „A nema niti jednog sljedbenika Knjige koji u Isaa neće istinski povjerovati prije njegove smrti” - znače „prije smrti Isaa, doista je Bog podigao k Sebi Isaa, Bog će ga postaviti prije Sudnjega dana na položaj tako da će u njega povjerovati i dobri i zli ljudi.” Ovo je i stav imama komentatora Qatādah ibn Diʿāmah,¹⁹ ʿAbdurrahmāna ibn Zayda ibn Aslama²⁰ i mnogih drugih. Al-Ḥāfiẓ Ibn Kaṭīr²¹ u svome komentaru Kurʿana²² kaže: „Ovo je istina [da će u Isaa povjerovati svi ljudi prije Sudnjega dana], kako ćemo to objasniti poslije nepobitnim dokazom, ako Bog Veličanstveni dā, a u Njega se treba uzdati i na Njega se treba oslanjati. Itd.” Ovo je mišljenje koje je odabrao imam i komentator Abū Ġaʿfar ibn Ġarīr i potvrdio ga u svome komentaru i rekao: „Nije dopušteno drugačije prihvatiti.” Potom on tvrdi: „A što se tiče tih drugačijih tvrdnji [o dolasku Isaa, a. s., pred Sudnji dan], mi za njih ne nalazimo ispriku nikome.” I tako

12 al-ʿAwfī, ʿAṭīyyah ibn Saʿd, umro 729, poznat kao prenositelj hadisa, živio je u Iraku.

13 Abū Mālik, vjerovatno Abū Mālik al-Ašʿarī (umro 639), drug Božijeg poslanika Muhammeda, a. s.

14 al-Ḥasan al-Bašrī (641–728), rođen u Medini, živio u Basri, poznat kao autoritet među drugom generacijom muslimanskih učenjaka.

15 Vjerovatno se radi o al-Ḥasanu al-Bašrīju.

16 Imām Ibn Abī Ḥatīm (umro 327. po hidžri), poznat kao komentator Kurʿana.

17 Naslov njegova komentara Kurʿana je *Tafsīr al-Qurʿān al-ʿaẓīm*.

18 Nažalost, nismo odgonetnuli ko je ovaj Ġuwayriyya ibn Bašīr.

19 Qatādah ibn Diʿāmah (680–735), poznati rani komentator Kurʿana, živio je u Arabiji. Prenositelj je mnogih predanja koja se koriste u tradicionalnom tefsiru.

20 ʿAbdurrahmān ibn Zayd ibn Aslam (umro 753), pripadao trećoj generaciji islamskih učenjaka, prenositelj je velikog broja predanja.

21 al-Ḥāfiẓ Ibn Kaṭīr (umro 1373) najpoznatiji je historičar i komentator Kurʿana u Damasku u četrnaestom stoljeću.

22 Ibn Kaṭīrov komentar Kurʿana, na kojega se Mehmed Handžić poziva, zove se *Tafsīr al-Qurʿān al-ʿaẓīm*.

dalje. Ovako je i Abū Hurayra,²³ Bog njime bio zadovoljan, izveo dokaze [o dolasku Isaa], kako ga prenosi al-Buḥārī, Bog mu se smilovao, na mnogim mjestima u svojoj zbirci hadisa, pa neka se to sve tamo izvoli vidjeti. Nadalje, ovi autoriteti su naveli i slabe izvore [predanja o dolasku Isaa], mimo ovog [od nas dosad navedenog] tumačenja ovog retka²⁴ Kur'ana. Ipak, ostaje to da je izvođenje dokaza na temelju Kur'ana o dolasku Isaa, neka je mir na njega, [nedvojbeno] jasno, u njemu nema nejasnoće, a neka tvrdi ko šta hoće, jer za te netačne tvrdnje ima dovoljno prostora. [Dolazak Isaa] također se dokazuje i iz Božijih Riječi, Veličanstven je On: „A on [Isa] je predznak Smaka svijeta, pa u njega ne sumnjajte.”²⁵ Ovaj redak [Kur'ana, trilater 'a-l-m] čita se kao 'ilm [znanje] i kao 'alam [znak, predznak].²⁶

DRUGI ODJELJAK: O izvođenju dokaza o dolasku Isaa, mir neka je s njim, na temelju sunneta. Znaj da je ovo područje široko, nije nam namjera da navodimo ta predanja²⁷ jer njih je vrlo mnogo čak i u djelima sunneta, a da i ne govorimo o drugim djelima, nego naša je namjera da utvrdimo autentičnost tih predanja, pa velimo: al-Ḥāfiẓ Ibn Kaṭīr u svome komentaru Kur'ana, nakon što je naveo mnoga predanja, tvrdi: „Ova predanja su autentično prenesena od Božijeg Poslanika, Bog ga blagoslovio i podario mu mir, posredstvom predajnog lanca od Abū Hurayre, Ibn Mas'ūda,²⁸ 'Uṭmāna ibn Abī al-'Āṣa,²⁹ Abū Umāme,³⁰ an-Nuwāsa ibn Sam'āna,³¹ 'Abdullāha ibn 'Amra ibn al-'Āṣa,³² Muḡammi'a ibn Ḥārīṭah,³³ Abī Šarīḥah,³⁴ Ḥuḍayfah ibn Usayyida”³⁵ i tako

23 Abū Hurayra (603-681), poznati drug Muhammeda, a. s., smatra se jednim od najvećih prenositelja hadiskih predanja.

24 Handžić ukazuje na Kur'an, redak iz sure *Žene/an-Nisā*, 157-159.

25 Handžić ukazuje na Kur'an, redak iz sure *Ukrasi/az-Zuḥruf*, 61.

26 Handžić ovim ukazuje na tzv. qirā'ātske varijante (čitateljska realiziranja ili alternativna spelovanja) ovoga ajeta (43:61). Ako se ovaj ajet pročita ovako: *Wa innahū la 'ilmun li 's-sā'ah*, onda se dobija značenje: „A Kur'an je [u Kur'anu je] znanje o Smaku svijeta”. A ako se ovaj ajet pročita ovako: *Wa innahū la 'alamun li 's-sā'ah*, onda se dobija značenje: „A Isa je predznak Smaka svijeta”. Komentari Kur'ana o ovom retku 43:61 donose široka tumačenja.

27 Riječ *al-aḥādīṭ* prevodimo kao predanja.

28 'Abdullāh ibn Mas'ūd (594–650), drug Božijeg poslanika Muhammeda.

29 'Uṭmān ibn Abī al-'Āṣ (umro 671), drug Božijeg poslanika Muhammeda.

30 Abū Umāmah (umro 700), drug Božijeg poslanika Muhammeda.

31 An-Nuwās ibn Sam'ān al-Kilābī (rođen u Mekki - ?), drug Božijeg poslanika Muhammeda.

32 'Abdullāh ibn 'Amr ibn al-'Āṣ (616–683), drug Božijeg poslanika Muhammeda.

33 Umro u vrijeme vladavine halife Mu'āwiya ibn Abī Sufyāna (vladao 661–680).

34 Za Abū Šarīḥah vidi narednu bilješku.

35 Ovdje se radi o sahabiji Ḥuḍayfah ibn Usayyidu Abū Šarīḥah al-Ġifārīju (umro 42. po

dalje. Ibn Kaṭīr je u ovom istraživanju oduljio, Bog mu se smilovao, tako da je napisao osamnaest listova. A od onih drugova koji su od Poslanika prenosili predanja o silasku Isaa jeste i ‘Ā’iša,³⁶ Bog njome bio zadovoljan, [sve to] prema Imāmu Aḥmadu,³⁷ zatim Abī Ya’lāu,³⁸ Ibn ‘Asākiru,³⁹ Ibn Abī Šaybah⁴⁰ i Ibn ‘Umaru⁴¹, te sve to prema Ibn al-Ġawziyyi⁴² u njegovom djelu *al-Muntaẓam*,⁴³ te od drugih ljudi čiji broj doseže šesnaest osoba, ili i više, a Bog znade najbolje. A aš-Šawkānī⁴⁴ spominje dvadeset i šest hadisa koji ukazuju na ponovni dolazak Isaa, a potom kaže: „Ovim predanjima pridodaju se, također, i ona predanja koja se navode od Drugova [Božijeg Poslanika], ta predanja uživaju presudu autentičnosti, jer tu nema prostora za *iğtihād* [samostalno prosuđivanje] o tome [o čemu već autentično kazuju ta predanja].” Potom aš-Šawkānī navodi iz tih predanja mnoga, a onda kaže: „Sve što smo naveli dostiže granicu autentičnosti, kako to, uostalom, nije skriveno onome ko posjeduje vrijednost upućenosti [znanja], pa ustanovi da su i predanja navedena o očekivanom al-Mahdiju autentična, kao i da su predanja navedena o ad-Daġġālu [Antikristu] autentična, te da su i predanja navedena o silasku Isaa sina Merjemina autentična, itd.” [kraj /aš-Šawkānījeva/ navoda]. Eto zato učenjaci (*al-‘ulamā’*) spominju dolazak Isaa, Bog ga blagoslovio, unutar stvari u koje se vjeruje (*al-mu’taqad*), tako kaže an-Nasafi⁴⁵, a i drugi tvrde poput njega. A to o čemu je obaviješten Vjerovjesnik, Bog ga blagoslovio i podario mu mir, da u predznake Sudnjega dana (*min ašrāt as-sā’ah*) spadaju pojava Dedždžala, životinje iz Zemlje, Jedždudža i Medždudža⁴⁶, silazak [s neba] Isaa, Bog ga blagoslovio, izlazak Sunca sa zapada, sve to jeste istina, tvrdi as-Sa’d

hidžri). Naime, Handžić je donio ovo ime u dva dijela (kao da se radi o dvije osobe), ali prema biografima radi se o jednoj osobi.

36 ‘Ā’iša (umrla 678), supruga Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., kćerka Abū Bakra (573–634), prvoga halife.

37 Imam Aḥmad ibn Ḥanbal (780–855), osnivač hanbalijskog mezheba.

38 Abū Ya’lā (990–1066), hanbalijski pravnik, punog imena Muḥammad ibn al-Ḥusayn ibn al-Farrā al-Qāḍī.

39 Ibn ‘Asākir (1106–1176), sunijski učenjak, pravnik i historičar.

40 Ibn Abī Šaybah, punog imena Abū Bakr ibn Abī Šaybah Ibrāhīm ibn Uṭmān (159H–235H).

41 ‘Abdullāh ibn ‘Umar (610–693), sin drugoga halife, ‘Umara ibn al-Ḥaṭṭāba (umro 644).

42 Ibn Qayyim al-Ġawziyyah (1292–1350), hanbalijski autoritet u oblastima prava i tumačenja.

43 *al-Muntaẓam* je djelo iz prava, tumačenja i historije od Ibn al-Qayyima al-Ġawziyyah.

44 Muḥammad ibn ‘Alī aš-Šawkānī (1759–1834), jemenski komentator Kur’ana, pravnik, teolog i zagovornik reformatorskih ideja srodnih selefističkim školama mišljenja.

45 an-Nasafi, Naġmuddīn Abū Ḥafṣ ‘Umar (1067–1142), komentator Kur’ana, teolog, pravnik, autoritet u ahlis-sunizmu. Umro je u Samarkandu 1142. godine.

46 Ya’ġūġ i Ma’ġūġ, u Bibliji Gog i Magog.

at-Taftāzānī⁴⁷ u svome komentaru. A predanja o ovim predznacima [Sudnjega dana] su itekako brojna. Među one koji spominju da su predanja o silasku Isaa vjerodostojna je i aš-Šayḥ Ṣiddīq Ḥān⁴⁸ u svojoj knjizi „Obznana o tome šta je bilo i šta će biti pred Sudnji dan”.⁴⁹ A i kadija i učenjak Muḥammad ibn ‘Alī aš-Šawkānī⁵⁰ napisao je djelo o ovome, u kojem je dokazao autentičnost ovih predanja [o predznacima Sudnjega dana], a djelo je nazvao „Objašnjenje o tome da je vjerodostojno ono što se govori o Očekivanom [Imāmu], ad-Dağğālu [Antikristu] i al-Masīḥu [Mesiji Isau]”.⁵¹

TREĆI ODJELJAK: O izvođenju dokaza o tome [silasku Isaa] konsenzusom (*bi 'l-iğmā'*). Aš-Šayḥ Muḥammad ibn Aḥmad as-Safārīnī⁵² u djelu *Šarḥ al-'aqīdah*⁵³ tvrdi: „A kad je posrijedi [dokazivanje silaska Isaa] konsenzusom [muslimanskih učenjaka], muslimanska zajednica slaže se o njegovom silasku, od sljedbenika ovog vjerozakona⁵⁴ tome se niko ne suprotstavlja, jedino to niječu filozofi i bezvjernici, a što se i ne računa da je protivljenje [silasku Isaa]. Većinsko mišljenje [konsenzus] muslimanske zajednice tvrdi da će on [Isa] sići i suditi po ovom muhammedovskom vjerozakonu”⁵⁵, i tako dalje. Slično ovome navodi se i u djelu *al-Idā'ah*⁵⁶ od Ṣiddīq Ḥāna, a Bog najbolje zna. Nakon ovoga [svega što smo naveli, pitamo]: Da li je, onda, dopušteno nijekati njegov silazak ili ga tumačiti propadnim tumačenjima kakva odbacuje jezik i razum i na kojima nema niti jednoga traga znanja?! Slavljen neka si Ti, o Bože! Tako postupiti [nijekati silazak Isaa] znači jednu veliku potvoru. Molimo Boga da učvrsti naša srca u vjerovanju sljedbenika sunneta, da sačuva naše umove od gluposti i tuposti, i da između nas i zablude uspostavi

47 Puno ime as-Sa'da at-Taftāzānija glasi: Sa'duddīn Mas'ūd ibn 'Umar ibn 'Abdullāh at-Taftāzānī (1322–1390), porijeklom iz Samarkanda, autoritet je u mnogim područjima islamskih nauka.

48 aš-Šayḥ Ṣiddīq Ḥān (1832–1890), živio u britanskoj Indiji, porijeklom iz mogulske klase, bavio se islamskom tradicijom (*ḥadīth*), komentiranjem Kur'ana, bio je blizak salafijskim shvatanjima reforme.

49 Na arapskom: *al-Idā'ah limā kāna wa yakūnu bayna yaday as-sā'ah*.

50 O Muḥammadu ibn 'Aliju aš-Šawkāniju vidi bilješku 44.

51 Na arapskom: *at-Tawḍīḥ fī tawātur mā ḡā'a fī al-muntaẓar wa ad-Dağğāl wa al-Masīḥ*.

52 Puno ime je: Šamsuddīn Muḥammad ibn Aḥmad as-Safārīnī an-Nablusī (1701–1774), živio u Palestini, istaknuo se kao pravnik i muhaddis, književnik, bavio se i historijom.

53 Ovo djelo Aḥmada as-Safārīnija an-Nablusija bavi se teorijom islamskog vjerovanja (*'aqīdah*).

54 *Min ahl aš-šarī'ah*.

55 *Wa yahḱumu bi ḥādīḥi aš-šarī'ah al-muḥammadiyyah*.

56 Handžić ukazuje na već spominjano djelo *Obznana o tome šta je bilo i šta će biti pred Sudnji dan*.

najjači štit! On je Posjednik plemenitosti, časti i milosti i darežljivosti. I neka je Božiji spas našem predvodniku Muhammedu, njegovoj porodici i svim njegovim drugovima.⁵⁷

**TRANSLATION OF MEHMED HANDŽIĆ'S TREATISE
AL-ḤAQQ AŞ-ŞAḤĪḤ FĪ ITBĀT NUZŪL SAYYIDINĀ AL-MASĪḤ
„Authentic Truth in Establishing the Coming of
Our Honourable al-Masīḥ”**

Summary

In this manuscript, the author Mehmed Handžić deals with the subject of clear confirmation (*al-iṭbāt*) of the descent or arrival of *Isā al-Masīḥ* in the end times, namely before the Day of Judgment. The author presented his discourse in three sections. Firstly, the evidence of the descent of *Isā al-Masīḥ* in the Qur'an; secondly, the evidence of it in the messenger's traditions (*aḥādīth*), as well as the argumentation (*al-istidlāl*) in support of the descent of *Isā* in the *Sunnah* itself; and thirdly, dealing with the descent of *Isā al-Masīḥ* by a clear consensus (*al-igmā*) of the Muslim community or *Ummah*.

Keywords: Isā al-Masīḥ, his descent, the Qur'an, traditions, the belief in the coming or descent of Isā al-Masīḥ, death of the Isā al-Masīḥ.

57 Napomena prevodioca: Naučni komentar ove rasprave Mehmeda Handžića vidjeti u radu: Adnan Silajdžić, „Bitna znakovitost drugog Isaovog dolaska u rukopisu Mehmed ef. Handžića”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XVII-XVIII, Sarajevo, 1996, str. 75-81. Preporučujemo čitateljima da konsultiraju ovaj Silajdžićev komentar.